

УДК: 343.82:341.24

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.11>

РЕЖИМ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Мажников І.С.,

аспірант Пенітенціарної академії України

ORCID: 0009-0001-8269-0994

Мажников І.С. Режим установ виконання покарань та слідчих ізоляторів в зарубіжних країнах.

Актуальність теми обумовлена необхідністю подальшого реформування кримінально-виконавчої системи України у контексті євроінтеграційного курсу та гармонізації національного законодавства із стандартами Ради Європи та практикою ЄСПЛ. Особливої уваги потребує питання режиму установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що визначає порядок виконання та відбування покарання, та має на меті ефективну ресоціалізацію засуджених. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей правового регулювання режиму установ виконання покарань і слідчих ізоляторів на прикладі законодавства Литви, Латвії, Естонії, Фінляндії та Польщі, зіставленні їх із українською моделлю, а також виявленні можливостей та обмежень імплементації іноземного досвіду у національне правове поле. Методологічну основу роботи становлять порівняльно-правовий, формально-юридичний, системний та структурно-функціональний методи дослідження, що забезпечили комплексне вивчення законодавчих актів, міжнародних стандартів і практики їх реалізації. У результаті дослідження встановлено, що країни Балтії та Північної Європи дотримуються гуманістичної моделі виконання покарань, орієнтованої на ресоціалізацію, індивідуалізацію та мінімізацію ізоляції. Водночас Україна, незважаючи на поступову імплементацію міжнародних стандартів, зберігає більш охоронно-режимну модель, що зумовлено умовами воєнного стану та потребою забезпечення національної безпеки в цілому. Виокремлено ключові елементи зарубіжного досвіду, придатні для адаптації, зокрема цифровізацію процесів, розвиток пробації, впровадження сучасних програм соціальної адаптації та зміцнення механізмів громадського контролю. Практична цінність дослідження полягає у формулюванні комплексних пропозицій щодо вдосконалення кримінально-виконавчої політики України, спрямованих на поєднання вимог державної безпеки з міжнародними стандартами прав людини, а також на підвищення ефективності діяльності установ виконання покарань через впровадження європейських моделей управління, цифрових інструментів та інституту пробації.

Ключові слова: режим, органи та установи виконання покарань, пенітенціарна політика, ресоціалізація, верховенство права, права ув'язнених, засуджених, воєнний стан, пробація.

Mazhnikov I.S. Regime of correctional institutions and pre-trial detention facilities in foreign countries.

The relevance of the topic is determined by the need for further reform of Ukraine's penitentiary system in the context of European integration and harmonization of national legislation with the standards of the Council of Europe and the case-law of the European Court of Human Rights. Particular attention is paid to the regime of correctional institutions and pre-trial detention facilities, which defines the balance between state security, human rights guarantees, and the effectiveness of prisoners' resocialization. The purpose of the study is to identify the specific features of legal regulation of the regime of correctional institutions and pre-trial detention facilities in Lithuania, Latvia, Estonia, Finland, and Poland, to compare them with the Ukrainian model, and to determine the possibilities and limitations of implementing foreign experience in the national legal framework. The methodological basis of the study includes comparative-legal, formal-legal, systemic, and structural-functional research methods, which ensured a comprehensive examination of legislative acts, international standards, and practice of their implementation. The study established that the Baltic and Northern European countries follow a humanistic model of punishment execution focused on resocialization, individualization, and minimization of isolation. At the same time, Ukraine, despite gradual implementation of international standards, maintains a more security-oriented regime, which is conditioned by martial law and the need to ensure national security. The study highlights key foreign practices suitable for adaptation, including digitization of penitentiary processes, development of probation, implementation of modern resocialization programs, and strengthening mechanisms of public oversight. The practical value of the research lies in the development of comprehensive proposals to improve Ukraine's penitentiary

policy, aimed at reconciling state security requirements with international human rights standards, and enhancing the effectiveness of correctional institutions through the introduction of European management models, digital tools, and the expansion of the probation system.

Key words: penitentiary policy, resocialization, rule of law, prisoners' rights, martial law, probation.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток кримінально-виконавчої системи України супроводжується трансформаціями, спрямованими на приведення режиму виконання покарань у відповідність до європейських стандартів поводження з ув'язненими [1, с. 30]. Водночас запровадження воєнного стану, в умовах збройної агресії, створює додаткові виклики щодо забезпечення належних умов тримання, дотримання прав людини та підтримання безпеки. За таких обставин особливої актуальності набуває пошук балансу між гуманізацією кримінально-виконавчої політики і водночас необхідністю збереження належного рівня режиму тримання [2, с. 19]. Вивчення зарубіжного досвіду, насамперед країн Європейського Союзу, які впровадили сталі правозахисні механізми та ефективні практики соціальної реінтеграції ув'язнених (засуджених), дозволяє виявити прогалини української системи та визначити напрями її вдосконалення в умовах війни та подальшого відновлення.

Мета дослідження – аналіз правових засад забезпечення режиму установ виконання покарань і слідчих ізоляторів у Литві, Латвії, Естонії, Фінляндії та Польщі, визначення їхніх особливостей у порівнянні з українським законодавством і практикою застосування, а також формування науково обґрунтованих висновків та пропозицій щодо імплементації європейських підходів у національну кримінально-виконавчу систему України, з урахуванням умов воєнного стану та потреби забезпечення національної безпеки.

Стан опрацювання проблематики. Комплексний аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що країни Балтії та Північної Європи формують пенітенціарну політику, орієнтовану на дотримання людської гідності, соціальну реінтеграцію засуджених і поступове впровадження цифрових та правозахисних стандартів у систему виконання покарань. U. Staškiewicz показує, що, попри масштабні реформи після здобуття незалежності, Естонія та Латвія зберегли окремі риси радянської тюремної моделі, що обмежує глибину європеїзації пенітенціарної практики [3, с. 431]. З погляду впливу умов відбування покарання на постпенітенціарну адаптацію, E. Villman наголошує, що прагнення фінських ув'язнених до «нормального життя» є важливим чинником формування ідентичності та очікувань після звільнення [4, с. 80]. У цьому руслі G. Slade та O. Zeveleva підтверджують, що рівень неформального контролю серед ув'язнених у Литві та Естонії визначає характер пенальних суб'єктностей, демонструючи різні масштаби впливу успадкованих управлінських практик [5, р. 50]. Дискусія про баланс між безпекою та правами засуджених розширюється завдяки роботі T. Lappi-Seräälä, який доводить, що скандинавські країни поступово відмовилися від невизначених превентивних санкцій на користь чітких правових гарантій та пропорційності [6, р. 60]. Подібний акцент на поєднанні безпеки й соціальної підтримки простежується у дослідженні E. Järveläinen з співавторами, де показано, що наглядова пробація з електронним контролем у Фінляндії сприяє формуванню нової просоціальної ідентичності за умови доступності соціальних ресурсів [7, р. 115]. У свою чергу, G. Švedas та J. Levon демонструють, що в Естонії та Литві підхід до запобіжних заходів на досудовій стадії поступово зміщується до обмеження тримання під вартою й розвитку альтернативних механізмів контролю [8, р. 190].

Питання європеїзації у контексті постсоціалістичних трансформацій розкриває O. Zeveleva та C. Curro, стверджуючи, що «європейське покарання» формується не лише як правовий інститут, а й як символ соціальної належності і культурного вибору [9, р. 1161]. Конкретний вимір імплементації стандартів ЄСПЛ щодо довічного ув'язнення у Литві детально аналізують C. Appleton з колегами, встановлюючи розрив між проголошеною «надією на звільнення» та реальними обмеженнями доступу довічно засуджених до механізму перегляду вироків [10, с. 52]. Порівняльний підхід до концепції «права на надію» демонструє M. Vannier, підкреслюючи, що формальне право на пом'якшення вироку може втрачати практичну значущість для літніх ув'язнених, чиї фізичні та когнітивні обмеження трансформують зміст реабілітаційного потенціалу [11]. E. Järveläinen та T. Rantanen наголошують, що цифровізація тюремної системи у Фінляндії одночасно створює умови для ресоціалізації та породжує цифрову нерівність, потребуючи збалансованого підходу між технологічними рішеннями та значущістю соціальної взаємодії у процесі відмови від злочинної поведінки [12, р. 240].

Узагальнюючи, сучасні європейські дослідження підтверджують, що ефективна модель пенітенціарної політики ґрунтується на поєднанні правових гарантій, гуманістичних підходів, цифрової трансформації та стійкого соціального супроводу засуджених, а ключовий виклик полягає у забезпеченні реальної, а не декларативної можливості реінтеграції та відновлення соціального статусу особи.

Попри значний масив наукових праць, низка аспектів залишається недостатньо дослідженою, зокрема ступінь реального засвоєння європейських стандартів персоналом установ, ефективність цифрових інструментів ресоціалізації, а також вплив безпекових обмежень на реалізацію «права на надію» та інших гарантій людського поводження. Також потребує уточнення, якою мірою європейські підходи можуть бути адаптовані до специфічних умов воєнного стану в Україні. У цьому контексті наше дослідження спрямоване на аналіз нормативних моделей Литви, Латвії, Естонії, Фінляндії та Польщі, визначення їхніх переваг і обмежень, а також окреслення можливостей інтеграції релевантних європейських практик у кримінально-виконавчу систему України з урахуванням сучасних викликів безпеки та прав людини.

Виклад основного матеріалу. Режим у кримінально-виконавчому праві визначається як сукупність установлених законом вимог, що регулюють порядок тримання засуджених та ув'язнених, їхні права та обов'язки, систему обмежень, гарантії безпеки і здійснення нагляду, а також організацію повсякденного життя в установах виконання покарань. Він виступає ключовим механізмом забезпечення законності, підтримання правопорядку та виконання мети покарання, включаючи найголовнішу – ресоціалізацію осіб, позбавлених волі [13].

На міжнародному рівні основою регулювання режиму є універсальні стандарти ООН та нормативні документи Ради Європи. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, ухвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 70/175 від 17 грудня 2015 року [14], встановлюють базові принципи гуманного поводження, заборону катувань і нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, обов'язок держав забезпечувати належні умови тримання, медичну допомогу та доступ засуджених до освіти, праці й програм соціальної реінтеграції.

Європейські тюремні правила, схвалені Комітетом Міністрів Ради Європи у Рекомендації Rec (2006)2 [15], деталізують стандарти організації режиму в місцях несвободи, наголошуючи на дотриманні принципу поваги до людської гідності, індивідуалізації виконання покарання, забезпеченні соціальних контактів засуджених, застосуванні прогресивної системи переходу між рівнями режиму, а також мінімізації негативного впливу ізоляції.

Важливе значення має практика Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях наголошує, що неналежні умови тримання становлять порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [16], а держава зобов'язана забезпечувати достатню площу камер, належні санітарно-побутові умови, доступ до медичної допомоги, правового захисту та контактів із зовнішнім світом. Європейський комітет із запобігання катуванням та нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (CPT) у своїх стандартах визначає необхідність охорони здоров'я ув'язнених, забезпечення психологічної допомоги, роздільного тримання різних категорій засуджених, мінімального часу на відкритому повітрі та контролю за дисциплінарними процедурами [17].

Національне законодавство України імплементує міжнародні стандарти через положення Кримінально-виконавчого кодексу України [13] та Закону України «Про попереднє ув'язнення» [18], які визначають види установ, порядок класифікації засуджених, правила внутрішнього розпорядку, підстави застосування заходів фізичної сили та спеціальних засобів, стимулюючих та дисциплінарних заходів. Особливе регулювання застосовується в умовах воєнного стану, що передбачає можливість запровадження посиленого режиму, обмеження пересування засуджених, посилення охорони і нагляду та переведення осіб у більш безпечні установи для недопущення загроз їх безпеці [19].

Таким чином, нормативно-правові засади режиму тримання у державах демократичної правової системи базуються на пріоритеті прав людини, гуманізації виконання покарань та забезпеченні ефективних механізмів контролю й захисту від жорстокого поводження, що визначає вектор подальшої гармонізації українського кримінально-виконавчого законодавства із європейськими стандартами.

З огляду на зазначені міжнародні орієнтири, доцільним є аналіз законодавчих підходів окремих європейських держав, які належать до спільного правового простору Ради Європи та характеризуються високим рівнем імплементації стандартів ЄСПЛ і Європейських тюремних правил. Порівняння нормативних моделей режиму у країнах Балтії та Північної Європи дає змогу оцінити різноманітність правових механізмів, баланс між вимогами режиму тримання та гарантіями дотримання прав людини, а також визначити можливості використання їхнього досвіду в українській кримінально-виконавчій політиці.

Режим тримання у Литві регулюється Кодексом виконання покарань, який визначає види установ, класифікацію засуджених, порядок безпеки, нагляду, праці, освіти та порядок контактів із зовнішнім світом; для осіб під вартою діє окремий Закон про виконання арешту, що встановлює права, обов'язки та умови тримання під вартою (ділянки для прогулянок, медичне забезпечення,

побачення, відправлення/отримання кореспонденції). Поточний стан і практика застосування норм (у т.ч. відкриті/закриті установи, працевлаштування, освіта) докладно описані у національному дослідженні FRA (2024), яке узагальнює зміст BvK та останні зміни до нього (2022–2023) [20]. «Спеціальний» режим під час введення воєнного стану для в'язниць прямими нормами BvK не деталізовано; загальні підстави дії у стані війни та надзвичайного стану закріплені в конституційних і спеціальних законах про оборону та воєнний стан, які встановлюють рамки державних повноважень і можуть опосередковано впливати на порядок здійснення охорони і нагляду, подальше переведення засуджених та певні режимні обмеження. Такий підхід свідчить про пріоритетність загальнодержавних механізмів безпеки над спеціальними пенітенціарними регуляціями та відображає тенденцію інтеграції тюремної системи до ширших моделей кризового управління.

У цьому контексті слід зазначити правове регулювання в Латвії. Режим виконання покарань визначається Латвійським кодексом виконання кримінальних покарань [21], що регламентує класифікацію засуджених, види і рівні режиму, заходи безпеки, працю, побачення, отримання/відправлення кореспонденції; загальну організацію системи забезпечує Адміністрація місць позбавлення волі при Міністерстві юстиції, повноваження якої визначені урядовими нормативними актами [21]. Питання попереднього ув'язнення та підстав застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою врегульовані Кримінально-процесуальним законом, практику доповнюють відомчі акти Призонної адміністрації, на які посилається ЄСПЛ у справах проти Латвії (напр., порядок розміщення засуджених) [22].

Особливі режими на випадок надзвичайного стану встановлені окремим законом, який визначає процедуру запровадження, межі обмежень прав і координацію органів влади; окремих «тюремних» норм цей закон не містить, але дає підстави для тимчасових адміністративних заходів у місцях несвободи (санітарні, безпекові, режимні) [23]. Отже, поняття спеціального «воєнного» режиму в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах не передбачено; застосовуються загальні норми про надзвичайні правові режими з подальшою імплементацією у відомчих актах. Такий підхід засвідчує інтеграцію питань функціонування установ виконання покарань у ширший механізм державної безпеки та реагування на кризові ситуації, без виділення автономного тюремного режиму на випадок війни чи збройної загрози.

Подібна модель характерна і для Естонії. Базовий акт – Закон про відбування покарання у виді позбавлення волі, який комплексно регулює виконання покарання, а також тримання під вартою до суду: типи тюрем (відкриті/закриті), індивідуальні плани відбування покарання, переведення між установами, безпека, дисципліна, контакти із зовнішнім світом та соціальні програми [24].

Надзвичайні правові режими визначаються Законом про надзвичайний стан і Законом про надзвичайну ситуацію, які встановлюють підстави, повноваження органів та перелік заходів; спеціальних «пенітенціарних» положень не встановлено, однак заходи уряду під час emergency можуть охоплювати і місця несвободи (обмеження відвідувань, санітарні правила, логістика) [25]. Отже, окремого «воєнного» тюремного режиму немає; діють рамкові норми emergency law, тоді як питання оборони регулюються окремо і не змінюють зміст тюремного режиму тримання як такого [26].

Така модель демонструє пріоритетність загальнодержавного механізму реагування на надзвичайні ситуації та збройні загрози, без прийняття спеціалізованих норм для пенітенціарної системи, що відповідає концепції інтегрованої безпекової політики та мінімального втручання в базові гарантії ув'язнених навіть в умовах кризових режимів.

Послідовність цього підходу простежується і в практиці Фінляндії. Правове регулювання режиму поділено на два ключові акти: Закон про позбавлення волі [27] – для засуджених, і Закон про тримання під вартою [28] – для осіб, взятих під варту; обидва визначають класифікацію установ, порядок здійснення охорони й нагляду, права ув'язнених (зв'язок з зовнішнім світом, надання побачень, відправлення/отримання кореспонденції), працю, освіту, дотримання дисципліни, медичне забезпечення та механізми оскарження.

Під час надзвичайних умов застосовується Закон про надзвичайні повноваження [29], який визначає критерії «emergency conditions» та інструменти органів влади; спеціального «воєнного» пенітенціарного режиму закон не містить, але може впливати на практичні аспекти (обмеження відвідувань, кадрові/логістичні рішення).

Додатково «стан оборони» використовується для кваліфікації «воєнного часу» у кримінальному праві, однак не запроваджує окремого внутрішнього «тюремного» режиму; режим установ і надалі визначається спеціальними тюремними законами. Такий підхід свідчить про чітке розмежування питань державної оборони та регулювання порядку виконання покарань, де останній залишається стабільним навіть за умов збройної загрози, що забезпечує сталість гарантій прав ув'язнених та передбачуваність правозастосовної практики.

Аналогічну логіку можна простежити у правовій системі Польщі. Система режимів виконання покарання закріплена у Виконавчому кримінальному кодексі [30] та деталізована Регламентом організаційно-порядкового виконання покарання позбавлення волі Міністерства юстиції, які визначають класифікацію засуджених і типів установ (закриті / напіввідкриті / відкриті), порядок забезпечення безпеки, дисципліни, праці, освіти, а також встановлюють правила надання побачень і отримання/відправлення кореспонденції [31]. У такий спосіб польська модель також забезпечує стабільність правового режиму установ виконання покарань незалежно від надзвичайних/воєнних станів, покладаючи режимні зміни на загальнодержавні механізми надзвичайного регулювання.

Попереднє ув'язнення регулюється КПК і підзаконними актами. Щодо особливостей на час «воєнного стану»: спеціального тюремного режиму актами KBK не встановлено; правові наслідки та обмеження в умовах війни визначає Закон про воєнний стан, який рамково окреслює компетенції органів і можливі обмеження прав під час його введення; практична імплементація в установах відбувається через відомчі накази Державної тюремної служби, але це не є окремим режимом KBK [31]. Оновлені огляди національних стандартів (FRA) також підтверджують, що базові гарантії режиму випливають із KBK та профільних актів, а не з «воєнних» норм [32].

З огляду на проведений огляд міжнародних і національних підходів, логічним є виокремлення нормативних дефініцій поняття «режим» у пенітенціарних системах досліджуваних держав, що дозволяє окреслити базові концептуальні орієнтири та юридичні рамки функціонування установ виконання покарань і слідчих ізоляторів.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця нормативного визначення режиму в УВП та СІЗО

Країна	Нормативна дефініція «режиму»	Типи установ / рівні режиму	Основний акцент системи
Литва	Встановлює правила тримання, безпеку, класифікацію, внутрішній порядок, прогресивність	Закриті, напіввідкриті, відкриті	Індивідуальна ресоціалізація, мінімізація ізоляції, пробація
Латвія	Порядок тримання, нагляд і контроль залежно від типу установи і поведінки	Закриті, напівзакриті, відкриті	Гуманізація, соціальна адаптація, трудові та освітні програми
Естонія	Система обмежень та механізмів контролю з гарантією прав ув'язнених	Open / Closed prisons	Мінімальне втручання, цифрова ресоціалізація, індивідуальні плани
Польща	Система прав, обов'язків, безпеки та організації відбування	Zakład zamknięty, półotwarty, otwarty	Соціальна реінтеграція, дисциплінована прогресія
Фінляндія	«Найменше обмежень», індивідуальний план виконання	Closed / Open	Соціальні контакти, пробація, реабілітація
Україна	Система прав, обов'язків, порядку й безпеки	Мінімальний, середній, максимальний; СІЗО	Баланс безпеки та прав людини; посилення під час воєнного стану

Джерело: побудовано за [13; 18; 20-32]

Представлений аналіз дефініцій засвідчує, що країни Балтії та Північної Європи формують режим виконання покарань переважно як ресоціалізаційний інструмент з мінімальним рівнем ізоляції та розвиненими механізмами пробації й прогресії режимів. Українська модель, попри імплементацію міжнародних стандартів, зберігає більш охоронно-режимну логіку, що зумовлено як історичною інерцією, так і сучасними умовами воєнного стану.

Узагальнюючи наведені підходи, можна констатувати, що держави Балтії та Північної Європи забезпечують стійкість режиму установ виконання покарань навіть в умовах зовнішніх загроз, зберігаючи пріоритетність міжнародних стандартів прав людини та покладаючи можливі обмеження на загальні механізми надзвичайного правового режиму. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики правової турбулентності та гарантує передбачуваність умов тримання, що має важливе практичне значення для забезпечення верховенства права.

З огляду на зазначене, доцільним є здійснення порівняльного аналізу підходів України та згаданих держав для виявлення спільних рис, відмінностей і векторів гармонізації національної кримінально-виконавчої політики – табл. 2.

Таблиця 2

**Порівняльна характеристика нормативно-правових підходів
до режиму виконання покарань**

Литва	Латвія	Естонія	Фінляндія	Польща	Україна
Основний нормативний акт					
Кодекс виконання покарань	Кодекс виконання кримінальних покарань	Imprisonment Act	Imprisonment Act; Remand Imprisonment Act	Kodeks karny wykonawczy	КВКУ
Типи установ					
Закриті, напіввідкриті, відкриті	Закриті, напіввідкриті, відкриті	Відкриті та закриті установи	Закриті, напіввідкриті, відкриті	Закриті, напіввідкриті, відкриті	Установи різних рівнів безпеки
Контакти із зовнішнім світом					
Дозволяються тривалі побачення, дистанційний зв'язок	Розширені форми комунікації	Доступ до відеозв'язку, електронної комунікації	Максимально ліберальна модель контактів	Регульований доступ, залежить від режиму установи	Контакти дозволяються, але обмежуються безпековими вимогами; цифрові сервіси на стадії впровадження
Особливості регулювання в умовах воєнного/надзвичайного стану					
Не передбачено; діють загальні механізми державної безпеки	Не передбачено; застосовуються загальні норми надзвичайного стану	Не передбачено; зміни здійснюються в межах emergency-законодавства	Не встановлено; застосовуються норми emergency powers	Не встановлено; зміни можливі через загальнодержавні акти	Існують спеціальні норми під час воєнного стану (посилення охорони і нагляду, обмеження переміщення, можливість переведення до безпечніших установ)
Загальний підхід до режиму					
Гуманістичний, індивідуалізація та соціальна адаптація	Баланс контролю та прав людини	Модель довіри, акцент на цифровізацію та ресоціалізацію	Соціальна та освітня спрямованість, орієнтація на реінтеграцію	Помірковано-ліберальний контрольний режим	Комбінований підхід: безпека + гарантії прав людини; вплив умов воєнного стану

Джерело: побудовано за [1-32]

Представлена порівняльна характеристика дає змогу виявити суттєві відмінності у концептуальному підході до побудови режиму тримання у державах Балтії, Північної Європи та Україні. У країнах ЄС простежується стабільність нормативних моделей і домінування ресоціалізаційної парадигми, що ґрунтується на індивідуалізації впливу, забезпеченні широкого доступу засуджених до освітніх, соціальних і реабілітаційних програм, а також застосуванні прогресивних механізмів переходу між рівнями режиму залежно від поведінки та ступеня виправлення особи. У роботі пенітенціарних адміністрацій цих країн переважає концепція «відкритої» або «напіввідкритої» моделі, спрямованої на підтримання соціальних зв'язків, доступ до праці та підготовку до звільнення, що відповідає стандартам Європейських тюремних правил та рекомендацій Ради Європи.

Україна, попри поступове впровадження міжнародних стандартів і орієнтацію на європейський досвід, зберігає більш консервативний та охоронний характер режиму тримання. Це зумовлено історичними особливостями розвитку кримінально-виконавчої системи, обмеженими

ресурсами установ та необхідністю забезпечення підвищених заходів безпеки в умовах воєнного стану. Наявність у національному законодавстві спеціальних механізмів функціонування установ виконання покарань у період воєнного стану та існування реальних безпекових загроз формують у практиці виконання покарань більш жорсткішу модель режиму порівняно з європейськими країнами.

Серед аналізованих держав Польща займає проміжну позицію: її законодавство поєднує елементи європейської ресоціалізаційної моделі із збереженням певних традиційних контрольних механізмів, особливо в установах закритого типу. Натомість Литва, Латвія, Естонія та Фінляндія демонструють високий рівень розвиненості інститутів соціальної підтримки засуджених, акцент на електронних засобах комунікації та цифрових сервісах, а також стійкість правового режиму навіть у контексті зовнішніх загроз. Зауважимо, що у цих країнах відсутні спеціальні нормативні конструкції «воєнного тюремного режиму», а всі зміни під час кризових ситуацій здійснюються в межах загальнодержавних механізмів надзвичайного або оборонного регулювання, що забезпечує стабільність гарантій прав людини в місцях несвободи.

На цьому тлі українська модель вирізняється наявністю прямого нормативного регулювання функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів у період воєнного стану, що передбачає можливість посилення охорони і нагляду, обмеження переміщень засуджених, впровадження додаткових заходів безпеки та переведення осіб до більш захищених установ. Така особливість обумовлена не лише правовою природою воєнного стану, а й практичними викликами, спричиненими широкомасштабною збройною агресією, що ставить на перший план вимоги державної безпеки й захисту прав засуджених/ув'язнених в умовах кризових обставин.

Таким чином, компаративний аналіз демонструє, що держави Балтії та Північної Європи орієнтуються на превентивно-реабілітаційний та індивідуалізований режим відбування покарань, тоді як українська практика, з урахуванням воєнного стану, характеризується посиленням контролем та пріоритетом безпекових аспектів. Разом із тим, поступове впровадження європейських стандартів і розбудова інститутів пробації та цифрових сервісів свідчать про рух України у напрямі модернізації та гуманізації кримінально-виконавчої політики.

Розвиток національної моделі виконання покарань потребує подальшого посилення реабілітаційної складової, що відповідає концепції *resocialization-based* підходу, застосовуваного у державах ЄС. Така орієнтація передбачає системне впровадження програм ресоціалізації, індивідуальних планів відбування покарання, розширення доступу засуджених до освіти, праці та соціальних послуг, а також забезпечення підтримки після звільнення. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток інституту пробації як інструменту поступового повернення особи до суспільства.

Важливим напрямом трансформації є цифровізація пенітенціарної системи, включно з розширенням можливостей електронного нагляду, впровадженням безпечних цифрових каналів комунікації із зовнішнім світом, а також створенням електронних сервісів для забезпечення доступу засуджених до освітніх і соціальних програм. Такі підходи сприяють як підвищенню ефективності контролю, так і забезпеченню більшої гнучкості в управлінні режимом.

Не менш важливим завданням залишається подальша гуманізація режиму тримання, спрямована на створення умов, що відповідають стандартам Європейського комітету із запобігання катуванням. Йдеться про необхідність зменшення рівня ізоляції, підвищення якості умов тримання, забезпечення доступу до медичної та психологічної допомоги, а також створення механізмів незалежного моніторингу. В умовах воєнного стану особливої уваги набуває пошук балансу між забезпеченням сталого режиму тримання та дотриманням міжнародних стандартів у сфері прав людини, що вимагає нормативної та інституційної гнучкості.

Отже, адаптація європейського досвіду у кримінально-виконавчу систему України потребує комплексного підходу, що поєднує модернізацію законодавства, створення сучасної інфраструктури, підготовку персоналу, розширення цифрових можливостей і посилення демократичного контролю над діяльністю установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. Реалізація зазначених напрямів забезпечить формування в Україні ефективної, гуманної та орієнтованої на соціальне повернення засуджених системи виконання покарань, здатної одночасно гарантувати державну безпеку та дотримання прав людини.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що моделі режиму виконання покарань у країнах Балтії та Північної Європи базуються на принципах гуманізації, індивідуалізації та превентивної ресоціалізації, що відповідає європейським підходам до поводження з особами, позбавленими волі. Законодавство Литви, Латвії, Естонії, Фінляндії та Польщі демонструє пріоритет забезпечення прав людини, підтримання соціальних зв'язків і розвитку інструментів соціальної адаптації, включно з використанням цифрових технологій у процесі спілкування та контролю. Специфіка правового регулювання цих держав полягає у відсутності спеціальних «воєнних» режимів, що свідчить про

пріоритетність загальнонаціональних норм права над кримінально-виконавчими навіть в умовах потенційних загроз національній безпеці.

Україна, попри поступову імплементацію міжнародних стандартів, характеризується більш охоронно-орієнтованою моделлю режиму, що зумовлено об'єктивними викликами, пов'язаними з умовами воєнного стану та необхідністю забезпечення публічної безпеки. Водночас реформування пенітенціарної системи, розвиток пробації, цифрових сервісів і механізмів громадського контролю свідчать про поступовий рух у напрямі європейських цінностей та практик.

Компаративний аналіз підтвердив необхідність посилення реабілітаційної спрямованості української моделі, удосконалення нормативної бази з урахуванням європейських рекомендацій, розширення можливостей для соціалізації засуджених та індивідуалізації відбування покарання. Особливої актуальності набуває забезпечення режиму тримання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах під час введення воєнного стану. Треба окреслити, що кримінально-виконавче законодавство України на відміну від законодавства країн Балтії та Північної Європи більш адаптоване на виклики збройної агресії, адже має на законодавчому рівні визначення режиму особливих умов під час введення воєнного стану, що свідчить про більш глибоке розуміння проблематики функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів в цих умовах. Але водночас потребує конструктивного підходу до пошуку балансу між безпековими потребами держави та гарантіями забезпечення базових прав засуджених/ув'язнених в умовах воєнного стану.

Отже, адаптація позитивного досвіду держав ЄС має здійснюватися комплексно – через модернізацію законодавства, удосконалення практики управління установами виконання покарань і слідчими ізоляторами, розвиток цифрової інфраструктури і підвищення професійної підготовки персоналу. Такий підхід сприятиме формуванню в Україні ефективної, сучасної та правозахисної орієнтованої системи виконання покарань, здатної забезпечити як загальносуспільну безпеку, так і реалізацію прав осіб, позбавлених волі.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі практичної імплементації європейських стандартів у діяльність установ виконання покарань України, вивченні ефективності цифрових інструментів ресоціалізації та електронного нагляду, а також розробленні моделей збалансування безпекових вимог і гарантій прав людини в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузнєцов О. О., Кирієнко А. І., Єсипенко О. Г. Деякі аспекти формування нової моделі забезпечення охорони, режиму і безпеки установ виконання покарань та слідчих ізоляторів з урахуванням вимог міжнародних нормативно-правових актів. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2023. № 2(19). С. 29–40. DOI: 10.32755/sjlaw.2023.02.029.
2. Михайлик О. Г. Окремі напрямки реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2024. Т. 3, № 22. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.3>.
3. Staśkiewicz U. Profound Change or Just a Facade? Legal Transformation of the Estonian and Latvian Penitentiary Systems. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*. 2025. Vol. 18. № 1. P. 431–447. DOI: <https://doi.org/10.32084/tkp.9213>.
4. Villman E. Narratives of normality: Finnish prisoners envisioning their future. *Punishment & Society*. 2021. Vol. 25. № 1. P. 80–98. DOI: <https://doi.org/10.1177/14624745211007192>.
5. Slade G., Zeveleva O. The pains of prison reform: Informal prisoner governance and penal subjectivities in Estonia and Lithuania. *Punishment & Society*. 2024. Vol. 27. № 1. P. 49–67. DOI: <https://doi.org/10.1177/14624745241248930>.
6. Lappi-Seppälä T. Preventive detention in Finland and the other Nordic countries. *Peking University Law Journal*. 2023. Vol. 11. № 1. P. 59–72. DOI: <https://doi.org/10.1080/20517483.2023.2223847>.
7. Järveläinen E., Rantanen T., Toikko T. Finnish supervised probationary freedom as support for a desistance from crime. *European Journal of Probation*. 2023. Vol. 16. № 2. P. 115–134. DOI: <https://doi.org/10.1177/20662203231217175>.
8. Švedas G., Levon J. Pre-trial detention and its alternatives in Lithuania, Estonia, Romania and Slovakia. *Štát a právo*. 2023. № 4. P. 189–209. DOI: <https://doi.org/10.24040/sap.2023.10.4.189-209>.
9. Zeveleva O., Curro C. Becoming a European prisoner: penal reforms and European belonging in Georgia and Estonia. *Journal of Contemporary European Studies*. 2024. Vol. 32. № 4. P. 1161–1177. DOI: <https://doi.org/10.1080/14782804.2024.2324291>.
10. Appleton C., Nikatas S., Šleinotaitė G. Hope of Release? Life Imprisonment in Lithuania. *Baltic Journal of Law & Politics*. 2025. Vol. 18. № 1. P. 51–76. DOI: <https://doi.org/10.2478/bjlp-2025-0010>.

11. Vannier M. Beware of the siren's call – the European right to hope and the challenge of old age behind bars. *Human Rights Law Review*. 2025. Vol. 25. № 2. DOI: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngaf013>.
12. Järveläinen E., Rantanen T. Incarcerated people's challenges for digital inclusion in Finnish prisons. *Nordic Journal of Criminology*. 2021. Vol. 22. № 2. P. 240–259. DOI: <https://doi.org/10.1080/2578983X.2020.1819092>.
13. Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
14. The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). URL: <https://surl.it/hhlyxl> (дата звернення: 20.10.2025).
15. Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules. URL: <https://rm.coe.int/09000016809ee581> (дата звернення: 20.10.2025).
16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.10.2025).
17. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). Standards and tools. URL: <https://www.coe.int/en/web/cpt/standards> (дата звернення: 20.10.2025).
18. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
19. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
20. Banevičienė A. Criminal Detention in the EU: Conditions and Monitoring. Update of FRA's Criminal Detention Database (FRANET). Country: Lithuania. Mykolas Romeris University, 3 June 2024. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/lithuania-criminal-detention-2024-country-study_en.pdf (дата звернення: 20.10.2025).
21. Latvijas Sodū izpildes kodekss URL: <https://www.vvc.gov.lv/en/laws-and-regulations-republic-latvia-english/latvijas-sodu-izpildes-kodekss-ar-grozijumiem-lidz-27012022> (дата звернення: 20.10.2025).
22. Latvia – National procedures for transfer of sentenced persons. URL: <https://rm.coe.int/168042d6d3> (дата звернення: 20.10.2025).
23. On Emergency Situation and State of Exception: Law adopted by the Saeima and proclaimed by the President of Latvia. Valsts valodas centrs. Consolidated text with amendments as of 19.11.2014. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/lat174441.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).
24. Imprisonment Act (Estonia): Passed 14.06.2000; entered into force 01.12.2000. RT I 2000, 58, 376. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/516062015005/consolide> (дата звернення: 20.10.2025).
25. State of Emergency Act (Estonia): Passed 10.01.1996; entered into force 16.02.1996. RT I 1996, 8, 165. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/512052020002/consolide> (дата звернення: 20.10.2025).
26. Military Service Act (Estonia): Passed 13.06.2012; entered into force 01.04.2013. RT I, 10.07.2012, 1. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/505082024006/consolide> (дата звернення: 20.10.2025).
27. Imprisonment Act (Finland): Archived statute version. – Ministry of Justice of Finland. Date of issue 23.09.2005; completed 03.10.2022. URL: <https://www.finlex.fi/en/legislation/translations/2005/eng/767/translation-history/20220222> (дата звернення: 20.10.2025).
28. Emergency Powers Act (Finland): 1552/2011 (with amendments up to 238/2023). Ministry of Justice of Finland. URL: <https://www.finlex.fi/api/media/statute-foreign-language-translation/688046/mainPdf/main.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).
29. Criminal Code of Finland: 39/1889 (with amendments up to 433/2021). Ministry of Justice of Finland. URL: <https://surli.cc/mdtmor> (дата звернення: 20.10.2025).
30. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy // Dziennik Ustaw. 1997. Nr 90. Poz. 557. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970900557/U/D19970557Lj.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).
31. National Standards for Criminal Detention. – European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). URL: <https://fra.europa.eu/en/databases/criminal-detention/criminal-detention/national-standards?country%5B%5D=189> (дата звернення: 20.10.2025).
32. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl> (дата звернення: 20.10.2025).